

TANULMÁNYOK

Rezi Elek

A globalizáció előnyeinek és hátrányainak unitárius erkölcsi értékelése

Közismert, hogy a keresztény teológiában a szociáletikai kérdések iránti érdeklődés a 21. század első évtizedében megélné. Ez azzal magyarázható, hogy a társadalomban benne élő egyház nem maradhat néma a változó társadalomban jelentkező problémákkal szemben.

Napjaink egyik sokat vitatott problémája a globalizáció (egységesülés, egyetemesülés, világegyesítés) és annak következményei az egyén és a közösségek életében.¹ A globalizáció olyan világméretű jelenség, amely „egyszerre hordozza magában a reménységet és a retteget, az esélyt és esélytelenséget, a lehetőséget és a kilátástalanságot, sokszínűséget és egyszínűséget, a könnyebbséget és a nehézséget.”² Ez az oka annak, hogy megítélésével kapcsolatosan rendkívül ellentmondásos vélemények ismeretesek, és a meghatározása sem egyértelmű. A globalizáció fogalma arra utal, hogy a világ gazdasága, információs és kommunikációs kapcsolatrendszere, infrastruktúrája, kultúrája integrálódik egy (valamilyen értelemben vett) egészé, egységé. A globalizáció azt érzékelteti, hogy

¹ A globalizáció kifejezés az Egyesült Államokban először a *New York Times* lapjain az 1980-as években merült fel, de terjedése akkor még lassú volt. A kifejezés Európában német nyelvterületen először csak 1993-ban bukkan fel a *Frankfurter Allgemeine Zeitung*-ban. A globalizáció első hivatalos szótári megjelenése 1991-re datálódik: ekkor szerepeltette az *Oxford Dictionary of New Words* mint közhasználatú kifejezést. Lásd Gács János: *A gazdasági globalizáció számokban. A nyitottság alakulása az Európai Unió országaiban*. (I. rész). Közgazdasági Szemle LIV. évf. 2007. október. 876. A globalizáció kifejezés francia eredetű szó, a *globe* (jelentése: gömb) származéka.

² Bloomquist, Karen L.: *Communion, Responsibility, Accountability. Responding as a Lutheran Communion to Neoliberal Globalization*. The Lutheran World Federation. Documentation 50. Geneva, 2004. 106.

olyan világban élünk, amelynek egyes részei ezer szállal és egyre közvetlenebbül kapcsolódnak egymáshoz, ezért a folyamatot a társadalmi tér-idő összesűrűsödése jellemzi.

A globalizáció egyik legfontosabb és legszembetűnőbb elemét az országhatárokat figyelmen kívül hagyó „nemzetközi áramlások” jelentik, amelyeknek a társadalmi tevékenység minden szférájára kiható, jelentős következményei vannak. A szakemberek többféle áramlaskategóriát különböztetnek meg, köztük az emberek, az áruk és technikák, a tőke, az információ és az eszmék (ideológiák) áramlását. A jelenkor nemzetközi globális áramlása abban különbözik a korábban is létezett jelenségektől, hogy intenzitása és kiterjedése hatalmas méreteket öltött. A folyamat elidegeníthetetlen részét képezi a kölcsönös függőség kapcsolatrendszerének kibővülése, elmélyülése.

A folyamatot elindulásának „hurrá-optimizmus” korszakában úgy határozták meg, mint „a Földön élő emberek politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális kapcsolatrendszere erősítésének egyre növekvő tendenciáját”.³ Napjainkban viszont már úgy tűnik, hogy van egy paradoxona is: amíg a kapcsolatok egymás felé közelednek, ezzel egy időben távolodnak is.⁴

Unitárius etikai szempontból a globalizáció jelensége azért mérlegelendő, mert áthatja a társadalom különböző területeit, és következményeiben átalakító hatást gyakorol az alapvető keresztény értékrendre is (egyenlőség, igazságosság, méltóság, család, egyén, közösség, nyelv, kultúra, hagyomány, identitás stb.). Függetlenül attól, miként definiáljuk a globalizáció elnevezés mögötti jelenséget, illetve annak meghatározó hajtóerejét, az általa kiváltott hatások előnyeivel vagy hátrányaival naponként szembesülünk.

A globalizáció megítélésével kapcsolatosan két ellentétes felfogás körvonalazódott.⁵

³ Tódor Csaba: *Szavak a hídon. Tanulmányok a kontextuális teológia köréből.* 129.

⁴ Megfigyelhető jelenség, hogy a globalizáció folyamatának egységesülési tendenciája ellenére továbbra is fennmaradnak az országok közötti konfliktusok, háborúk, sőt ebben az időszakban globalizálódott a nemzetközi terrorizmus is.

⁵ A gazdag forrásirodalomból ajánljuk: Giddens, Anthony: *Elszabadult világ. Hogyan alakítja át életünket a globalizáció?* Budapest, 2009. Perfekt Kiadó; Huntington, Samuel P.: *A civilizációk összecsapása és a világrend kialakulása.* Budapest, 1998. Európa Kiadó. Kiss Endre – Varga Csaba: *A legutolsó utolsó esély.* Budapest, 2001. Stratégiakutató Intézet Kiadása; Schmidt, Helmut: *A globalizáció.* Budapest, 1999. Európa Könyvkiadó; Szentes Tamás: *A globalizációs folyamat kedvező és kedvezőtlen hatásai.* Magyar Tudomány. A Magyar Tudományos Akadémia folyóirata. 2002/6. 708–716; Rostoványi Zsolt: *A civilizáció(k) globalizálódása, avagy a globalizáció (de)civilizálódása.* Uo. 2002/6. 785–792; Rasor, Paul:

a) Az egyik felfogás szerint a globalizáció *hasznos és elkerülhetetlen*.

A világhálón zajló *kommunikáció, a multimédiás eszközök* (az egész világot behálózó rádió- és tévéadások, világháló, drótposta, videók, maroktelefonok stb.) olyan lehetőséget kínálnak, amelyek által személyes ismeretszerzésünk, tájékozódásunk, mozgásterünk kiszélesedik. Az információs és kommunikációs technikák fejlődése közelebb hozza egymáshoz a távoli földrészek lakóit, elősegíti az *egyetlen* emberi fajhoz tartozás közös tudatának és felelősségérzetének kifejlődését. A globalizálódó kommunikáció és nem utolsósorban a világméretű idegenforgalom révén ismertté válhatnak az azelőtt csak szűk körben, a helyi közösségekben ismert és gyakorolt életformák (szokások, hagyományok, kulturális és művészeti értékek stb.). A kiszélesedő kommunikáció tehát lehetőséget teremt a kis népek, illetve nemzetek, vallási és etnikai közösségek kultúrájának megismerésére, a másság tudatosítására és szélesebb körben való elfogadtatására.

Az információs mező kitérülésének jótékony következménye az, hogy elvileg korlátlan lehetőséget nyújt az információkhoz való hozzáférésre és a horizontális kapcsolatfelvételre a térben egymástól távol lévő partnerek között is. A centralizált, hierarchikus információs központok helyett megnőtt a decentralizált, szabadon hozzáférhető hálózatok jelentősége, amelyek szűkítik az információáramlás korlátozásának és ellenőrzésének korábbi lehetőségeit.

A *gazdaság globalizációja* elősegíti a világgazdaság egységes rendszerré formálódásának folyamatát. E folyamat lényege egyfelől a gazdasági kapcsolatoknak és viszonyoknak mind több országra és területre való kiterjedése, másfelől a közöttük kialakuló kölcsönös (bár nem feltétlenül szimmetrikus) függőség elmélyülése, intenzitásának fokozódása. A globalizáció mellett érvelők szerint a világgazdaság integrálódása az átmeneti nehézségek, megtorpanások ellenére, a nemzetgazdaságok formálódásával párhuzamosan, azokkal kölcsönhatásban megállíthatatlanul halad előre. Mindez azt jelenti, hogy lehetőség nyílik egy egységesebb világgazdaság megteremtésére, új piacok kialakítására, szélesebb a hozzáférés az olcsóbb fogyasztói javakhoz, és segíti a lemaradt régiók felzárkózását.

A gazdasági élet globalizálódásának lehetőségét (de kényszerét is) a technikai-technológiai fejlődés teremti meg, amely a globalizációs folyamat legfőbb hajtóereje. A gazdasági viszonyok globalizálódásában pedig meghatározó sze-

repe van a tőke nemzetközi áramlásának és transznacionalizálódásának. A folyamatot az országok döntéshozói (a kormányok) kedvezően befolyásolhatják, ezért a gazdaságpolitikai döntések különös jelentőséggel bírnak, elengedhetetlenül fontosak.

A teológusok közül vannak, akik a globalizáció egységesítő hatásában a vallások közötti párbeszéd megújulásának lehetőségét látják. Különösen a szociáletikai problémákkal kapcsolatos közös cselekvés új lehetőségeit hangsúlyozzák.⁶

b) A másik felfogás szerint a globalizáció *veszélyes*.

Az elemzők úgy vélik, hogy a globalizáció *gazdasági szempontból* a gazdag országokat szolgálja, egyre vagyonosabbá teszük őket, miközben a fejlődő országok nem, vagy csak alig profitálnak belőle – ezért még inkább lemaradnak. A szegényebb országok és régiók népei a gazdasági és a technológiai fejlődés eredményeiből fokozatosan kiszorulnak. A globalizálódásból származó előnyök egyenlőtlen megoszlása azt eredményezi, hogy az országok között tovább mélyülnek a már meglévő súlyos egyenlőtlenségek. Az állampolgárok között mélyülnek a jövedelmi szakadékok, beláthatatlan szociális megrázkódtatások következhetnek be (pl. a korábbi szociális juttatások lefaragása, a pójtjárandóságok megszüntetése stb.), ami a munkanélküliség terjedéséhez és fokozatos elszegényedéshez vezet. Az egyenlőtlenségek pusztá megléte, de különösen azok növekedése kétségtelenül társadalmi konfliktusokat szül.

A gazdasági globalizáció a szociális védőhálózat meggyengülését eredményezi: a fejlett országok a korábban kialakult jóléti intézmények fenntartásának növekvő nehézségével küszködnek, a volt „szocialista” országok a szociális jogsultságok nagy részének a lefaragására vagy piacosítására kényszerülnek, a fejlődő országok a szociális (egészségügyi és oktatási) programokat kénytelenek háttérbe szorítani.

A nemzeti államok felkészültsége – különösen a rendszerváltó országok esetében – arra, hogy a globalizáció előnyeit élvezhessék és hátrányos következményeit kivédhessék, lényeges eltéréseket mutat. Az eltérések onnan adódnak – vélik az elemzők –, hogy néhány országban hiányoznak a hatékony kormányzás

⁶ Morgan, Peggy-Braybrooke, Marcus: *Testing the Global Ethic. Voices from Religious Traditions on Moral Values*. Michigan, 1998. CoNexus Press; Küng, Hans – Schmidt, Helmut (edit.): *A Global Ethic and Global Responsibilities*. New York, 1998; Küng, Hans: *Global Responsibility: In Search of a New World Ethic*. New York, 1991. SCM Press and Continuum; Küng, Hans: *A Global Ethic for Global Politics and Economics*. New York, 1998. SCM Press; Braybrooke, Marcus: *Faith in a Global Age*. Oxford, 1998. Oneworld Press.

eléréséhez szükséges erőforrások és az elengedhetetlenül fontos politikai szándék. Továbbá „a legtöbb tekintélyelvű közel-keleti, ázsiai vagy afrikai országban nem képesek megteremteni a lehetőségek kihasználásához nélkülözhetetlen intézményi háttérrel és kulturális közeget. Ezen országok leggyengébbjeiben etnikai, bűnöző vagy terrorista csoportok igyekeznek megszerezni különböző kormányzati intézmények vagy egyes területi egységek ellenőrzését.”⁷

A gazdasági globalizáció következményeként a pénzügyi tranzakciók nagyságrendje és gyorsasága miatt a pénzügyi válságok nagyon gyorsan terjedhetnek a nemzetközi pénzügyi, gazdasági kapcsolatok rendszerében. A kölcsönök és kamatok visszafizetési szorításaiiban küszködő államoknak csökken az önálló, szuverén, nemzeti szociálpolitika folytatására való képességük. Ezért a növekvő kölcsönös függőség aláássa a kormányzatok, mint önálló döntési fórumok függetlenségét. Ezzel párhuzamosan a nemzetközi rendszer klasszikus szereplői (az államok, civil szervezetek) mellett új „szereplők” jelennek meg a nemzetközi szintéren, amelyek maguknak igénylik az állami szuverenitás érvényesítésének egy bizonyos részét. Ezek a „szereplők” az államok feletti szintet képviselik, és mindinkább háttérbe szorítják az államok saját önrendelkezési lehetőségeit.⁸ Eközben tönkremegy a környezet, sérülnek az emberi jogok, helyi válságok robbanhatnak ki a transznacionális vállalatok harácsolásai miatt. Az ún. Big Business gátlástalanul mindent a maga érdekeiben és a maga javára használ fel és használ ki.

A globalizációt nem utolsósorban *a nemzeti kultúrákra* gyakorolt kedvezőtlen hatása miatt is kifogásolják. Amíg egyesek kulturális horizontjuk kiszélesedését látják benne, „kicsinyül a Föld, tágul a világ” jelszó alatt, addig mások kulturális identitásuk fokozatos leépülésétől tartanak.

A globalizációt ellenzők általában azt kifogásolják, hogy a globalizáció az egységesülő, globális, univerzális kultúra, illetve civilizáció kialakulását motiválja, s ezzel egyfajta „kulturális gyarmatosítást” mozdít elő, amelyben az uralkodó észak-amerikai, illetve angolszász kultúra és civilizáció elnyomja, sőt megsemmisítéssel fenyegeti (asszimilálja) a nemzeti és nemzetiségi kultúrákat, civilizációkat, nyelveket. Ez tükröződik a kommunikációs eszközök, illetve a kommunikációs csatornák egyenlőtlen megoszlásában és az információáramlásban.

⁷ Sassen, Saskia: *Elveszített kontroll? Szuverenitás a globalizáció korában*. Budapest, 2000. Helikon Kiadó. 57.

⁸ Például a nemzetközi pénzügy intézmények: a Világbank (The World Bank) és a Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bank (IBRD – International Bank for Reconstruction and Development), a Nemzetközi Valutaalap (IMF – International Monetary Fund).

Az elemzők úgy vélik, a nyomtatott és főleg az elektronikus sajtóban kialakult angolszász dominancia, a rádió- és tévéadók műsorszórásának földrajzi kiterjedése, továbbá az elektronikus távközlés, az elektronikus levelezés (e-mail), az internet nemzetközileg elterjedt angol nyelve, valamint az amerikai életformának és fogyasztási szokásoknak a kommunikációs csatornákon érvényesülő hatásai veszélybe sodorják a nemzeti kultúrákat.

A „kulturális gyarmatosításnak” a megnyilvánulásai között különböző jellegű és hatású jelenségeket szoktak emlegetni. Így többek között az amerikai típusú gyorsétkezdéknek (pl. McDonald's) és ételféleségeknek (pl. fast-food, hamburger) a hagyományos, helyi éttermek és nemzeti konyhák, étkezési szokások kiszorításával fenyegető terjedését, valamint a helyi kiskereskedelem és szállodaipar rovására terjeszkedő nagy bevásárlóközpontok és szállodahálózatok megjelenését. Sokan aggódnak a nemzeti nyelvű szépirodalomnak és a nemzeti kultúra hagyományaihoz igazodó kulturális értékeknek a háttérbe szorulásáért a nemzetközi populista tömegkultúra előretörése miatt (a sablonos „szappanoperák”, az erőszakot és pornográfiát propagáló, olcsó filmek és videók áradata).

A globalizáció kedvezőtlen hatásának tekintik az amerikai típusú üzleti gondolkodás és viselkedés terjedését, az oktatás amerikanizálódását, a „business schoolok” sokasodását. Sokan aggódnak a helyi társadalmak kohézióját és szolidaritását megbontó individualista, profitorientált fogyasztói szellemiség térhódítása miatt is.

Az elmondottak alapján kulturális szempontból a legnagyobb veszélyt az identitásvesztés jelenti. A jelenség különösen a fiatalokat érinti, akiknél a kulturális homogenizáció a legerőteljesebb: azonos szemléletmód, kulturális igény (öltözködés, zene, tánc stb.), szokásminta (étkezés), értékrend, viselkedés- és magatartásforma érvényesül. Az erre utaló kissé ironikus megjegyzést helyénvalónak tartom: „A nemzetköziség, amelynek megvalósítását hiába tűzte zászlajára a kommunizmus, most amerikanizálódás formájában egyesíti nem a világ proletárjait, hanem a világ fiataljait, akik értik egymást, mert közös nyelvet beszélnek, egyforma az életstílusuk.”⁹

Paradox módon a kulturális globalizáció veszélye összefügg a gazdasági globalizáció kínálta előnyökkel. A gazdasági globalizáció a szabad piac és a gazdasági tőke szabad áramlása mellett biztosítja a szabad munkaerő-áramlást is, amely kiváltotta az elkerülhetetlen és nagyon intenzív migrációs folyamatot (ér-

⁹ Pap Kincses Emese: *Kulturális globalizáció, veszély vagy esély?* <http://www.csik.sapientia.ro/ghkar/files/Letoltes/Globalizacio%20eloadas.pdf>.

vényesülési lehetőségek, megfelelőbb életkörülmények, nagyobb javadalalmazás, kevesebb adó stb.). A migráció folyamata a nemzeti és kulturális identitás lassú, de fokozatos leépüléséhez vezethet. „A globalizáció és a migráció a kettő összefügg egymással. Egyrészt úgy, hogy a tőke odamegy, ahol neki a legkedvezőbb a légkör. De ennél többről is van szó: kezében tartja ezt a folyamatot. S nemcsak a tőke vándorol, hanem az embereket is vándorútra indítja, mozgásba hozza. Emberek tömegei mennek oda, ahol jobb életlehetőséget vélnék, illúziókat kergetnek, de bizony sokszor realitásokat is követnek. Gondoljunk csak arra, hányan mennek ma keletről nyugat felé. Gondoljunk csak a fizetések közötti különbségre. És itt nem egyszerű elvándorlásról van szó, hanem lassú leszakadásról is attól, amit szülőhazának nevezünk eddig. Ilyen értelemben arról is szót kell ejteni, hogy a gazdasági globalizáció vagy egyáltalán a globalizáció és a nemzeti kultúrák, érzések, identitások szembe kerülnek egymással.”¹⁰

A migrációval kapcsolatosan csupán megjegyzem, hogy napjaink migrációs folyamata nagyon összetett, a kérdés tudományos vizsgálata iránt egyre nagyobb érdeklődés mutatkozik a szociológusok, pszichológusok, antropológusok, közgazdászok részéről. A kérdés teológiai vizsgálatának egyik iránymutató, sajátos magyarországi és romániai helyzetet elemző munkája 2009-ben jelent meg.¹¹ A szerző a kérdés teológiai szempontból történő vizsgálata érdekében az ún. trianguláció módszerét alkalmazza. A trianguláció az identitás két fontos összetevőjének, a nemzeti hovatartozásnak és a spiritualitásnak (jelen esetben a vallási, konkrétan a keresztény identitás) a migrációval történő összekapcsolását jelenti. A migrációnak a nemzeti és vallási identitással való összekapcsolása azt eredményezi, hogy maga a migráció is identitást alkotó komponenssé válik. Az összekapcsolás érdekessége abban áll, hogy a trianguláció mindig két csoportot teremt: azok csoportját, akik a migrációt migránsként élik meg, illetve azok csoportját, akik a migráció jelenségével a közöttük élő migránsok révén szembesülnek. A globalizációból következő migráció a mindkét csoporthoz tartozókat érinti, így téves, ha csak a migrációt migránsként megélők (vándorlók, nem helyiek) helyzetét vizsgáljuk. Egyetértek a szerzővel, aki annak a véleményének ad hangot, hogy a trianguláció lényege éppen abban rejlik, hogy a migráció egy-

¹⁰ Keveházi László: *Szembesítés a globalizációval*. Theologiai Szemle 2006/2. 118.

¹¹ Nagy Dorottya: *Migration and Theology: The Case of Chinese Christian Communities in Hungary and Romania in the Globalization Context*. Zoetermeer, 2009. Boekencentrum (Hollandia). A könyv az azonos címet viselő doktori disszertáció kiadása; a disszertáció megvédése 2008-ban az utrechti egyetemen történt.

szerre aktivizálja a nemzeti és a vallási identitást.¹² A triangulációs módszer alkalmazása a migráció kérdésében arra hívja fel a figyelmet, hogy a sokrétű folyamatot nemcsak globális, hanem helyi (lokális) szinten is vizsgálni kell. Ez a teológiai, vallásszociológiai vizsgálódásnak, értékeléseknek ösztönző erőt jelent.

Az ellentétes felfogásokat mérlegelve a globalizáció mibenlétéről, kibontakozásának sajátosságairól és elsősorban hatásairól arra a következtetésre jutunk, hogy a globalizálódás, az információáradat, a világnyelvek, a világhatalmi és világkereskedelmi stílusok, a homogenizálás erőltetése, az integrálódások asszimilációs hatásainak közegében él az egyház is – s a hatás elkerülhetetlen. A globalizációs folyamatnak nemcsak alanyai, hanem tárgyai is vagyunk, ez a jelenség mindennapi életünk elválaszthatatlan kísérőjévé vált, alakítja életformánkat, ellentmondásos hatásai mindennapjainkban akarva-akaratlanul tetten érhetők.

A globalizáció hatása nem lehet egyoldalú; az egyházakra, a vallási közösségekre az a feladat hárul, hogy előnyeiket felhasználják, hátrányainak kiiktatásáért ne csak szót emeljenek, hanem cselekedjenek is. Ebből az következik, hogy az erkölcsi mérlegelést és cselekvést csak a keresztény értékrendünk tudatos vállalásával és szempontjainak következetes érvényesítésével végezhetjük el. A keresztény értékrendhez való igazodás azt jelenti, hogy a jelenségre ne úgy tekintünk, mint hátrányra, fenyegetésre, veszélyre, amely köztudottan félelmet kelt, megbénít és homogenizál, hanem mint esélyre, lehetőségre, amely saját értékeink és cselekvési lehetőségeink mellett a közösség javára használható fel. A teljes elzárkózás zsákutcába vezet, viszont az egyetemes értékeinket nem szabad elpazarolnunk a hiábavalóságok vásárterein, és azoknak csak akkor lesz értékük, ha nemcsak az én, hanem a közösség mindennapjaiban is releváns tartalmat kapnak. Ennek a releváns tartalomnak az érvényesítéséért felelősek az egyházak¹³, a civil szervezetek, a lelkészek, a teológusok, a szakemberek.

¹² Az aktivizálódás pozitív és negatív irányulásokat mutathat. Pl. a nemzeti hovatartozás esetében a folyamat motiválhatja a hazaszeretetet, az anyanyelv iránti hűséget, a nemzeti elkötelezettséget, de kiválthatja a nacionalizmus, idegengyűlölet érzéseit is.

¹³ Az Egyházak Világtanácsa megbízására 2005-ben közgazdászokból és teológusokból álló nemzetközi szakértői csoport egy nagyon fontos, a globalizációval kapcsolatos dokumentumot készített el, amely alapul szolgál az egyházaknak a globalizációval kapcsolatos stratégiák kiépítésére. A dokumentum elnevezése: *Alternative Globalization Addressing People and Earth (AGAPE). A Background Document*. Geneva, 2005. Magyar fordítása 2008-ban jelent meg: *Alternatív globalizáció a népekért és a Földért. AGAPE Az Egyházak Világtanácsának dokumentuma és kísérő tanulmányok*. Luther Kiadó – Védegylet. Buda-

Unitárius keresztény erkölcsi szempontból tudomásul vesszük, hogy az emberiség egy új korszakba lépett, hogy a világ gazdasága, pénzügyi és kereskedelmi összetevői, információs és kommunikációs kapcsolatrendszere, infrastruktúrája, kulturális sajátosságai változóban vannak. Ebben az új korszakban kell meghatároznunk saját értékeinket és cselekvési lehetőségeinket.

A globalizációval kapcsolatos releváns cselekvésnek a következő fontosabb területeire hívom fel a figyelmet:

– Az egyenlőtlenség és a szegénység enyhítése, megszüntetése érdekében a szolidaritásra épülő, méltányosságon alapuló gazdasági és pénzügyi rendszer érvényesítése a társadalmakban. A társadalom szociális védőhálózatának a megfelelő kiépítése és működtetése (korrekt szociálpolitikai intézkedések az állam részéről). Az egyházak a társadalmi egyenlőtlenségek megszüntetése, a szegénység enyhítése érdekében nemcsak a szavukat kell hogy felemeljék, hanem a szeretetszolgálat, a diakónia érvényesítésével kell hogy segítsenek a rászorultakon.¹⁴

– Az igazságosság, a becsületesség, a kiszámíthatóság érvényesítése a nemzetközi kereskedelemben.

– A transznacionális vállalatok gazdasági szorításában, esélyt kell teremteni a helyi, regionális önrendelkezések érvényesülésének.¹⁵

– Környezettudatos ételszemlélet kialakítása a világméretű ökológiai-válság leküzdésére, a természeti erőforrások fenntartható és igazságos módon történő felhasználása, a pazarlás elkerülése érdekében a túlzott fogyasztói magatartás és mértéktelen profitorientált ételszemlélet mérséklése.¹⁶

– A tisztességes munka és munkavállalás biztosításával a munkanélküliség, a megélhetési létbizonytalanság enyhítése. Méltányosan kidolgozott jogi szabályokkal kell ellensúlyozni a tisztességtelen, a kihatáson és kizsákmányoláson alapuló munkaadást. A *Caritas in veritatis* szociális enciklikában XVI. Benedek

pest, 2005; A római katolikus egyház stratégiai alapelveit XVI. Benedek pápa 2009-ben megjelent szociális enciklikája rögzíti, amely *Caritas in veritatis* (Szeretet az igazságban) címmel jelent meg (*Az ember fejlődéséről a szeretetben és az igazságban*). Lásd http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/encyclicals/document.

¹⁴ Péter László: *Egyenlőtlenség és szegénység. A lehetséges megoldások és szociálpolitikai lépések*. In *TP 5.0 Elmélet és empiria öt globális társadalmi probléma vizsgálatában*. Kolozsvár, 2009. Kriterion Könyvkiadó. 253–254; Kozma Zsolt: *A szegénység Isten gondviselő hatalma alatt*. In *Másképpen van megírva. Tanulmányok, előadások*. Kolozsvár, 2007. Az Erdélyi Református Egyházkerület kiadása. 56–60.

¹⁵ Sassen: i. m.

¹⁶ Rezi Elek: *Ökológiai válság – unitárius válasz – környezet tudatos unitárius hit- és életfelfogás formálásának lehetőségei és feladatai*. *KerMagv* 115. évf. (2009). 355–380; Péter László: *A globális ökológiai problémák és a társadalom*. In i. m. 121–164.

szintén utalt a munkanélküliség következményeire: „A múlt ipari társadalmának történéseivel összevetve ma a munkanélküliség a gazdasági peremhelyzetbe kerülés új aspektusait gerjeszti, és a jelenlegi gazdasági válság ezen csak ronthat. A munkából való kikerülés, az állami vagy magán személytől való tartós függés fenyegeti a személy szabadságát és kreativitását, valamint családi és társadalmi kapcsolatait, továbbá nagy lelki és spirituális szenvedésekkel jár együtt. Szeretnék emlékeztetni mindenkit, de különösen azokat a kormányzati tényezőket, akik a világ gazdasági és társadalmi rendjének új arculatát törekszenek megrajzolni, hogy a legfontosabb tőke, amelyet elsősorban kell védeni, maga az ember, a személy a maga teljességében: Az ember az egész gazdasági és társadalmi élet forrása és végcélja.”¹⁷

– A családi élet védelme, a gazdasági válság, a migráció bomlasztó hatásai-val szemben. „Amikor a család intézményének léte felől aggodalmaskodunk, akkor a nemzet, a társadalom és tágabb értelemben az embervilág léte, fennmaradása és jövője felől aggodalmaskodunk, és amikor tenni és cselekedni szeretnénk mindezekért immár nemcsak szavakban aggodalmaskodva, akkor a nemzet, a társadalom létéért, fennmaradásáért és jövőjéért kívánunk tenni.”¹⁸

– A kommunikációs média szabályozása az egészséges egyéni, közösségi és társadalmi szemlélet kialakítása és gyarapítása érdekében, korlátok közé szorítva az olcsó, populista, profitorientált tömegkultúra, pornográfia, korrupció és az erőszak propagálását.

– A nemzeti és helyi kulturális értékek tudatos védelme a kulturális homogenizáló, uniformizáló törekvésekkel szemben. Nemzeti értékünk minden, ami önazonosság-tudatunkat kifejezi, megtartja és erősíti. Ezek az értékek az anyanyelv, szokásaink és hagyományaink, vallásunk. Tennünk kell azért, hogy azok az értékek, amelyeket az előttünk járó nemzedékek megteremtettek, ha formájukban változnak is, lényegükben, tartalmukban megmaradjanak, mert a közös

¹⁷ *Caritas in veritatis*. 10.

¹⁸ Szászfalvi László: *Magyar ünnep. A Száraz-értől a Duna-partig*. Kereszténység és Közélet sorozat. Budapest, 2008. Kiadja a Kereszténydemokrata Néppárt. 45; A témával kapcsolatos unitárius tanulmányok: Benczédi Ferenc: *Családvédelem*. KerMagv 93. évf. (1987). 87–95; Fazakas Miklós: *A házasság védelmében*. Uo. 89. évf. (1983). 55–58; Zsakó Erzsébet: *Mária vagy Márta? A nő szerepe ma az egyház és a nemzet életében*. Uo. 101. évf. (1995). 22–29; Rezi Elek: *Egyházunk lélekszám-apadásának megoldásra váró feladatai. A családtervezés fontossága egyházunk és népünk életében*. Uo. 108. évf. (2002). 380–388; Rezi Elek: *Keresztény erkölcsi válaszok a változó társadalom szociáletikai kérdéseire. A családi erőszak és leküzdési lehetőségei*. Uo. 115. évf. (2009). 20–37; Rezi Elek: *Unitárius erkölcsstan*. Kolozsvár, 2008. Kiadja az Erdélyi Unitárius Egyház. 158–172.

tudás, érzés, akarat, a lelket megnyugtató vallásos hit, életünket meggazdagító hagyományaink tarthatnak meg. Az anyanyelvünkbe gyökerező identitásunk megőrzésére Kozma Zsolt református teológus így figyelmeztet: „Hogy szükség van egy közös kommunikációs eszközre (miért ne lehetne az éppen az angol?), azt senki sem vonhatja kétségbe, a bilingvis emberekre is szükségünk van. A baj ott kezdődik, amikor a gondolkozásunk, a szívünk is kettős, mert akkor közel vagyunk ahhoz, hogy egynyelvűek legyünk, s ez nem az anyanyelvünk.”¹⁹

– A globalizáció káros hatásai érvényesülésének mértéke, intenzitása és végső kimenetele nagymértékben függ a nemzetek kormányzati politikájától is. Megfelelő nemzeti politikával kezelni és ellensúlyozni lehet ezeket a hatásokat.

– Az egyre terjedő kozmopolita szemlélet a személyes lelkeség, a spiritualitás elszegényedéséhez vagy éppen elvesztéséhez vezet. Ennek megakadályozása érdekében szükséges a keresztény lelkeség értékeinek tudatosítása és a megélésükre való készítés. A világhálós, virtuális, multimédiás civilizáció kínálati és szorításai közepette ne hagyjuk veszni a „gutenbergi civilizációt”, amely évszázadokon keresztül nemcsak a tudás, hanem a lelkeség mélyítésének a lehetőségét is felkínálta.

– A globalizáció a vallások, ideológiák, eszmék szabad áramlásának a lehetőségét is megteremtette. A nyugati vallási kultúra „fellazulásának” és a globalizáció következményének egyik jele a keleti eredetű, buddhista, hindu vagy kelet-ázsiai hagyományokból táplálkozó mozgalmak és missziók felbukkanása. A személyiség elbizonytalanodása idején (rendszer váltás, gazdasági, szociális nehézségek stb.) ezek a mozgalmak és irányzatok a keleti meditáció és önépítés alternatíváját kínálják követőik számára, fő vonzerejük azonban a „nyugati mentalitás” elutasítása, egy sajátosan keleti életmodell jeles „guruk” általi átültetése a keresztény értékekben bizonytalanokodó társadalmak világába. Ezzel párhuzamosan a szinkretikus vallásos mozgalmak is komoly veszélyt jelentenek napjaink tétovázó, kiutat kereső vallásos embere számára.²⁰ Az új vallási mozgalmak sorában

¹⁹ Kozma Zsolt: *Másképpen van megírva. Tanulmányok, előadások.* Kolozsvár, 2007. Az Erdélyi Református Egyházkerület kiadása. 145.

²⁰ Gassmann, Lothar: *New Age. Jön az egységes világvallás?* Budapest, 1991. Primo Kiadó; Ouweneel, W. J.: *Okkultizmus és keleti misztika.* Budapest, 1991. Primo Kiadó; Schwab, Claude: *Evangélium és New Age.* In Stankóczy Zoltán: *Szemelvények unitárius és szabadelvű keresztény írásokból.* Budapest, 1995. Magyarországi Unitárius Egyház kiadása; Török Péter: *És (a)mikor destruktívak? Az új vallási mozgalmak szociológiája és hazai helyzete.* Budapest, 2007. Semmelweis Egyetem Mentálhigiéné Intézet – Párbeszéd (Diáológus) Alapítvány; Török Péter: *Az új vallásos mozgalmak és a családi kapcsolatok kérdései.* CREDO. Evangélikus Műhely. 2007/3–4. 250–267.

fontos hely illeti meg azokat az új karizmatikus törekvéseket, amelyek önmagukat döntően a kereszténység hagyományos formáitól való távolságtartás által határozzák meg, miközben fundamentalista szellemben az ősegyház hitének helyreállításáról beszélnek. Missziójukat a modern tömeglélektanra, a tömegkommunikációra, a „manager-stratégiára” alapozzák.²¹

Megállapított tény, hogy az új vallásos mozgalmak – bár egyenként nem képesek túl nagy tömegek megmozgatására – agresszív missziós tevékenységük, a tömegtájékoztatási eszközök által biztosított népszerűségük folytán a globalizálódó világ egyik jellegzetességévé, a történelmi vallások komoly ellenlábasává váltak. Az új vallásos mozgalmak főleg fiataljainkat célozzák meg, ezért fontos az egyház média-munkája, hatásosabb kommunikáció-érvényesítése, a személyközi kapcsolatok erősítése.²²

– Az egyházak kötelessége szorgalmazni a jézusi tanítás alapelvét, azt, ami az egész globalizáció folyamatából hiányzik: a szeretetet. A szeretet etikai elvét semmilyen vonatkozásban nem lehet mellőzni, megkerülni, mert az teszi áldottabbá az életet és ad értelmet a teremtmények munkájának. Ebből következik a gyakorlati életben kiteljesedő szeretetszolgálat kiszélesítése. Reménykedésre jogosít az, hogy a világméretű, súlyos társadalmi problémák kezelésére és enyhítésére világvallások közötti párbeszédből a konkrét cselekvési lehetőségek is körvonalazódtak.²³

Végül megjegyzem, hogy vannak olyan szemléletek, amelyeknek szószólói az európaizálódásban is a globalizáció veszélyeit vélik felfedezni. Ez a szemlélet

²¹ Harink, C: *A karizmatikus mozgalom*. Houten, 1996; Alföldy-Boruss Dezső: *A pünkösdista és a karizmatikus mozgalom rövid történeti áttekintése és bibliai vizsgálata*. Gyuró (év nélkül); Harrison, Shirley: *Cults. The Battle for God*. London, 1990. Cristopher Helm Publishers.

²² Németh Dávid: *Szektásság és okkultizmus pasztorálpszichológiai megközelítésben*. Theologiai Szemle 2009/3. 138–155.

²³ „As a result of much meeting and talking, many members of all religions recognize that despite important differences of beliefs and practices there are basic agreement on moral and ethical principles. They also believe that is a vital for this agreement to be better known so as to inspire people of all faiths together to tackle the great problems of war and violence, of poverty and hunger and of threats to the environment. The basic ethical principle is that every human being must be treated humanely. This means that every human being without distinction of age, sex, race, skin, colour, physical or mental ability, language, religion, political view, or national or social origin possesses an inalienable and untouchable dignity.” Lásd Morgan, Peggy – Braybrooke, Marcus: *Testing the Global Ethic. Voices from Religious Traditions on Moral Values*. Michigan, 1998. CoNexus Press. 3.

helyesbítésre szorul. Az Európai Unió nem tud (és nem is akar) olyan „olvasztótégely” lenni, mint amilyen az Amerikai Egyesült Államok. „Egy olyan Európa, amelynek lakosai közös nyelvet beszélnek, azonos az életformájuk, amelynek népei elvesztették történelmi és nemzeti öntudatukat, identitásukat és kozmopolita világpolgárokka válnak, »akik mindenütt otthon vannak, de sehol sincsenek itthon«, megszűnne Európa lenni.”²⁴

Az Európai Unió a demokratikus egyenjogúságot szavatolja, ami többek között azt jelenti, hogy bár a diplomácia és a gazdaság nyelve angol, a tagországok nemzeti nyelvüket korlátlanul használhatják (az európai parlamentben a küldöttek saját nyelvükön szólalnak fel).²⁵ Az Európai Unió Alapjogi Chartája az európai népek kultúrája és hagyományai sokféleségének tiszteletben tartását szorgalmazza. „Az Unió hozzájárul e közös értékek megőrzéséhez és továbbfejlesztéséhez, miközben tiszteletben tartja az európai népek kultúrájának és hagyományainak sokféleségét, a tagállamok nemzeti identitását és központi, regionális és helyi közhatalmi szervezetét; a kiegyensúlyozott és fenntartható fejlődés előmozdítására törekszik és biztosítja a személyek, a szolgáltatások, az áruk és a tőke szabad mozgását, valamint a letelepedés szabadságát.”²⁶ Ha tehát társadalomilag, gazdaságilag, jogrendszerileg be akarunk épülni Európába, sőt a világfolyamat áramkörébe, ez nem jelentheti keresztényi és nemzeti identitástudatunk feladását. Egy helytálló megállapítás szerint „a magyarságnak létérdeke, hogy otthon érezze magát Európában. De azt csak akkor érheti el, ha – nagyfokú világnitottság mellett – úgy ragaszkodik önazonosságához, szellemi-erkölcsi értékeihez, anyanyelvéhez, kultúrájához, hogy időnként az új idő követelményei szerint meg is újítja azokat.”²⁷ Feladatunk a jelen kihívásai közepette egy olyan nemzeti azonosságtudat kiformalása, amelyben a magyarság és európaiság „egymást erősítő egysége és különbözősége” ösztönző értéként nyilatkozik meg. A magyarság és európaiság tehát összekapcsolódó létmódot jelent számunkra. „Európában senkinek sem szabad kisebbséginek lennie, mert az nem statisztikai kérdés, hanem méltóság vagy a megalázottság alternatívája.”²⁸

²⁴ Papp Kincses Emese: i. m. 2.

²⁵ „Az Unió tiszteletben tartja a kulturális, vallási és nyelvi sokféleséget.” Lásd az *Európai Unió Alapjogi Chartája* 22. Cikk. <http://eur-lex.europa.eu/hu/treaties/http://eur-lex.europa.eu/hu/treaties/>.

²⁶ Az *Európai Unió Alapjogi Chartája*. Preambulum. <http://eur-lex.europa.eu/hu/treaties/http://eur-lex.europa.eu/hu/treaties/>.

²⁷ Görömbei András: *Anyanyelv, irodalom, tudomány, nemzettudat*. KerMagv 113. évf. (2007). 396.

²⁸ Péntek János: *Nyelv és identitás a Kárpát-medencében*. Hitel, 2007/7. 98.

Meggyőződésem, hogy a 21. századi vallási, egyházi közösségünk, Istennel és embertársainkkal való kapcsolatunk nagymértékben attól függ, miként válaszolunk a globalizáció kihívásaira. A tét nem kevés, de Istenben bízó lélekkel, felelősséggel felvállalt identitástudattal értékesen tudunk élni a felkínált eséllyel.

Simon József

A filozófia státusa az erdélyi antitrinitarizmus tradíciójában – 3.

Enyedi György: *Explicationes*¹ (1598) –
az Előszó és a platonizmus problémája

Ha az előző tanulmányok alapján azt gondoljuk, hogy a filozófia megítélése első látásra is pozitív Enyedi műveiben, akkor csalódnunk kell. Az *Explicationes* előszavát azzal zárja Enyedi, hogy „te, tehát legjobb olvasó, magad mögött hagyva a filozófusok előítéletét, befejezvé a mi kárhoztatásunkat ítélj józanul a keresztény vallásról!”²

A filozófia státusa cseppet sem kecsegtető e mondat szerint, úgy tűnik, hogy a vallási kérdésekről való józan ítélet ellentétben áll a filozófiai vizsgálódással, különösképp, mivel a filozófia praejudiciumok foglya. A filozófia általában vett negatív beállítást figyelhetjük meg a János-evangélium prológusára vonatkozó explikációk zárásában is: „Ezek elegendőek János Bevezetésének explikációjához, melyekhez szívesen befogadunk bármit, amit valaki szilárdabban és mind ezen evangélista, mind az Újszövetség más szerzőinek írásaival, továbbá Isten igéjével inkább összhangban lévőként elővezet, kivéve, ha idegen és filozófiai kontemplációkat vezet elő az apostolok egyszerű beszédeinek explikációja céljából.”³

A szakasz a teológiai szempontból oly jelentős János-prológust illető értelmezési lehetőségekkel kapcsolatban fogalmazza meg Enyedi készségét más interpretációk elfogadására. A mondat a tolerancia gondolatának irányába cseng

¹ Enyedi posztumusz megjelent főművének teljes címe: *Explicationes Locorum Veteris et Novi Testamenti, ex quibus trinitatis dogma stabiliri solet* [Kolozsvár 1598]. – A műből vett idézeteket saját fordításomban közlöm, ugyanis a Toroczka-féle 1619-ben megjelent magyar verzió idézése súlyos filológiai előmunkákat igényelne, amelyektől helyszűke miatt ezúttal eltekintünk.

² *Explicationes Praefatio* [a4^r]: Tu ergo lector optime, praeiudicio philosophorum posthabito, & nos execrari definito, & de Christiana religione sobrius iudicato.

³ *Explicationes* 178: Haec de explicatione Prooemij Iohannis sufficient, quibus, si quis solidiora, & scriptis tum Euangelistae, tum caeterorum Noui Testamenti auctorum, atque adeo verbo Dei, magis consentanea adduxerit: libenter amplectemur: modo non alienas, & philosophicas contemplationes, ad simplicem Apostolorum sermonem, & doctrinam explicandam, afferat.